

ve akaidle ilgili seçilmiş yazılarını Malayca'ya tercüme etmiş, ayrıca yedi Malayca ve iki Arapça eser yazmıştır. Sambas'taki birçok camide cuma namazı için Şâfiî mezhebince gerekli görülen kırk kişilik cemaat toplanamadığından cuma namazı kılınamıyordu. Besyûnî, *en-Nuşûş ve'l-berâhîn 'alâ ikâmeti'l-cum'a bi-mâ dûne'l-erba'în* adıyla bir eser kaleme alarak (Kahire 1925) bu namazın küçük bir grupla edasının mümkün olduğunu savunmuştur. Onun Pinang ve Singapur'da basılan eserleri (listesi için bk. Pijper, s. 138-140) daha çok yenilikçi görüşlerini ve eski dinî uygulamalara karşı tutumunu yansıtmaktadır. Nitekim *Nûrû's-sirâc fi kıssati'l-isrâ' ve'l-mî'râc* adlı eserini bu konudaki yanlış düşünce ve uygulamaları düzeltmek için yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Abubakar Atjeh, "Kebangkitan Dunia Baru Islam di Indonesia" (L. Stoddard, *Dunia Baru Islam: The New World of Islam* içinde), Jakarta 1966, s. 295-332; G. F. Pijper, *Studen over de Geschiedenis van de Islam in Indonesia 1900-1950*, Leiden 1977, s. 134-141; Emîr Şekûb Arslan, *Li-Mâzâ te'aḥḥare'l-müslimîn ve li-mâzâ tekaddeme gayruhûm* (nşr. Hasan Temîm), Beyrut, ts. (Dâru mektebeti'l-hayât), Reşid Rızâ'nın mukaddimesi, s. 34-35; Besyûnî'nin mektubu için ayrıca bk. s. 37-38; M. van Bruinessen, "Basyuni 'Imran", *Dictionnaire biographique des savants et grandes figures du monde musulman périphérique du XIXe siècle à nos jours* (ed. M. Gaborieau v.dğr.), Paris 1992, I, 26.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

MUHAMMED BUĞRA HAN

(ö. 449/1057)

Doğu Karahanlı hükümdarı
(1056-1057).

Karahanlılar'ın büyük hükümdarlarından Yûsuf Kadir Han'ın oğludur. Babası'nın ölümü üzerine bir süre ülkeyi kardeşi Şerefüddeve Arslan Han Süleyman ve Mahmud ile birlikte yönetti. Önceleri Yıgan Tegin (Yegan Tegin) unvanını taşıırken kardeşinin büyük han olarak tahta çıkmasının ardından Buğra Han unvanını aldı.

Mâverâünnehir'i zaptetmeyi düşünen Muhammed Buğra Han, bölgeye hâkim olan Ali Tegin'e karşı Gazneli Sultanı Mesud'un yardımını sağladı. Fakat bu sırada gelişen bazı hadiseler bu düşüncesinin gerçekleşmesini önledi. Muhammed Buğra Han, daha babasının sağlığında Sultan Mesud'un kız kardeşi Zeyneb ile evlenmek için 1025'te Belh'e gitmiş, nişan yapılmış, ancak izdivaç gerçekleşmemişti. Sultan Mesud, idarede söz sahibi olduk-

tan sonra 1034 yılı sonbaharında nişanısını almak için bir elçilik heyeti gönderen Muhammed Buğra Han'ın Sultan Mahmûd-ı Gaznevî'nin bıraktığı toprakların bir kısmını Zeyneb adına istemek niyetinde olduğunu haber alınca bu evliliğe izin vermedi ve Arslan Han'a mektup göndererek niyetinden dolayı Muhammed Buğra Han'ı kınadığını bildirdi. Arslan Han da davranışı yüzünden kardeşini sert bir şekilde uyardı. Bu duruma öfkelenen Muhammed Buğra Han hem kardeşine hem Gazneliler'e düşmanca duygular beslemeye başladı. Bu olayın ardından Gazneliler'e karşı Selçuklular'la iş birliği yapmak ve onlarla akrabalık kurmak için seferber oldu. Selçuklular'ın 1035'te Gazneliler karşısında kazandıkları zafer onu çok sevindirdi. Bu gelişmeden kaygı duyan Sultan Mesud, Buğra Han'ı yatıştırmak için 1037'de İmam Ebû Sâdık Tabânî'yi Türkistan'a gönderdi. Türkistan'da on sekiz ay kalan Tabânî, Arslan Han aracılığıyla Muhammed Buğra Han ile görüşüp Sultan Mesud ile arasını düzeltti. Muhammed Buğra Han'ın müzakerelerdeki maharetinden dolayı Ebû Sâdık Tabânî'yi çok beğendiği ve kendisine Ebû Hanîfe'yi bile gölgede bıraktığını söylediği kaydedilmektedir. Aynı yıl Buğra Han adına Mâverâünnehir'de para basıldı ve onun bölgedeki hâkimiyeti tanınmış oldu. Çıkan ayaklanmalar şiddetle bastırıldı.

Arslan Han, Muhammed Buğra Han ve diğer kardeşleri Mahmud, 435 (1043-44) yılında aralarındaki ihtilâfları hallettikten sonra iş birliği yapmak ve faaliyet sahalarını belirlemek üzere toplandılar. Alınan kararlara göre Arslan Han, Doğu Karahanlı hükümdarı olarak Balasagun ve Kâşgar bölgesini doğrudan idare edecek, Muhammed Buğra Han Taraz ve İsbicâb'da (İsficâb) ona tâbi olarak hüküm sürecek, Mahmud da devletin doğudaki topraklarını yönetecekti. Batı Karahanlılar'a karşı birlikte hareket eden üç kardeş bir süre sonra Fergana'nın bir kısmıyla Özkent'i ele geçirdiler. 448 (1056) yılında Arslan Han, Muhammed Buğra Han'ın üzerine yürüdü. Mücadelede Arslan Han mağlûp olup esir düştü ve hapse atıldı. Muhammed Buğra Han, bu olayın ardından kendini Doğu Karahanlı Devleti'nin büyük kağanı ilân edip Kıvâmüddeve lakabını aldı. Bir yıl sonra idareyi büyük oğlu ve veliahdı Hüseyin Çağrı Tegin'e bırakan Buğra Han, aynı yıl kendi oğlu İbrâhim'i tahta çıkarmak isteyen ikinci hanı tarafından oğlu Hüseyin ile beraber zehirlenerek öldürüldü.

BİBLİYOGRAFYA

Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîḥ* (nşr. W. H. Morley), Kalkûta 1862, s. 23; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 211, 358; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Edinburgh 1963, s. 178; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 49-51, 61, 270, 273, 293; a.mlf., "Karahanlılar", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, VI, 159-160; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 304-305, 314, 316, 319-320, 325; a.mlf., "Buğra Han", *İA*, II, 761; Omelyan Pritsak, "Karahanlılar", *İA*, VI, 260; Abdülkerim Özaydın, "Karahanlılar", *DİA*, XXIV, 407.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MUHAMMED el-CEVÂD

(محمد الجواد)

Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali er-Rızâ b. Mûsâ el-Kâzım b. Ca'fer es-Sâdık (ö. 220/835)

İsnââşeriyye'nin dokuzuncu imâmı.

Genellikle kabul edildiğine göre 19 Ramazan 195 (15 Haziran 811) tarihinde Medine'de doğdu. Annesi, Hz. Peygamber'in zevcesi Mâriye'nin kavminden olduğu rivayet edilen Sudan asıllı bir hanımdır. Ebû Ca'fer Muhammed "cömert" anlamındaki Cevâd'dan başka Takî, Munteceb, Necîb, Murtazâ, Kânî lakaplarıyla da anılır ve Muhammed el-Bâkır'dan ayırt edilmesi için Ebû Ca'fer es-Sânî künyesiyle kaydedilir. Babası Ali er-Rızâ vefat ettiğinde (203/818) tek oğlu Muhammed el-Cevâd'ın henüz yedi yaşında olması o günün Şîa toplumunda büyük tartışmalara yol açmıştır. Bazıları, dinen mükellef bile olmayan bir çocuğa imam olarak itaat edilemeyeceğini söyleyip Sünnî veya Zeydî çevrelere katılmış, bazıları Ali er-Rızâ'nın kardeşi Ahmed b. Mûsâ'yı imam kabul etmiş, bazıları da Mûsâ el-Kâzım'ın son imam telakki eden ve onun bir gün dünyaya yeniden döneceğine inanan vâkıfeye iştirak etmiştir. Bu gruplar, imâmete geçecek kimsenin önceki imamdın zâhirî ve bâtinî ilimlerini alması gerektiğini, Muhammed el-Cevâd'ın ise dört yaşında iken babası Horasan'a gittiği için ondan gerekli ilimleri almasının mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Buna karşılık onu imam olarak tanıyanlar kendisinin sâdık rûya, ilham yahut melek vasıtasıyla bilgilendirilebileceğini ileri sürmüşlerdir (geniş bilgi için bk. Nevbahtî, s. 73-77). Bu görüşü benimseyen İsnââşeriyye müellifleri, Muhammed el-Cevâd'ın imâmetini temellendirmeye yönelik yaklaşımlara yer vermişlerdir. Buna göre kendisiyle ilgili mü-

nakaşalardan haberdar olan Muhammed el-Cevâd, “De ki, işte benim yolum, ben basiret üzere Allah’a çağırıyorum ...” meâlindeki âyeti (Yûsuf 12/108) okuyarak Hz. Ali’nin Müslümanlığı kabul ettiği sırada kendisi gibi dokuz yaşında bulunduğunu söylemiştir. Rivayete göre toplanan cemaat denemek amacıyla kendisine bazı sorular sormuş, o da babasına benzer şekilde cevaplar vermiş, bu durum onun bilgilerini babasından aldığı yolundaki görüşü güçlendirmiştir (Mes’ûdî, *İşbâtü’l-uşşıye*, s. 179-181). Bu arada imâmet peygamberliğe benzetilerek Hz. Yahyâ ile İsâ’ya küçük yaşta nübüvvet görevinin verilmiş olduğu hatırlatılmış, böylece Muhammed el-Cevâd’ın imâmetinin benimsenmesi sağlanmıştır.

Şîa âlimleri, Muhammed el-Cevâd'ın mâsumiyeti ve onun zamanının en bilgili kişisi olduğu hususunda çok sayıda haber rivayet etmiş (İbn Şehrâşûb, IV, 380), hakkında babası Ali er-Rizâ'dan nakledilen söz ve işaretleri imâmetinin delilleri saymıştır (Şeyh Müfîd, s. 317-319; Tabersî, s. 330-332). Muhammed el-Cevâd basından ve doğrudan rivayette bulunmuştur. Osman b. Saîd es-Semmân, Ca'fer b. Muhammed b. Yûnus el-Ahvel, Eyyûb b. Nûh b. Derrâc, Hüseyin b. Müslim b. Hasan, Muhtâr b. Ziyâd el-Abdî ve Muhammed b. Hüseyin b. Ebû'l-Hattâb el-Kûfî de kendisinden haber rivayet eden güvenilir râviler olarak nitelendirilmiştir (*A'yânü's-Sîra*, II, 35). Ali er-Rizâ'nın ölümünden sonra Muhammed el-Cevâd'ın ilim ve kemalini takdir eden Abbâsî Halifesi Me'mûn onu Medine'den Bağdat'a getirtti. Muhammed'e saygı gösteren halife yakınlarının muhalefetine rağmen kendisini kızı Ümmü'l-Fazl ile evlendirdi. Bu evlilikten Ali el-Hâdî, Mûsâ, Fâtîma ve Ümâme doğdu. Bağdat'ta kaldığı sekiz yıl boyunca başta kadı Yahyâ b. Eksem olmak üzere çok sayıda kişinin kendisine yönelttiği sorulara verdiği ikna edici cevaplar Şii kaynaklarında nakledilmektedir (Şeyh Müfîd, s. 320-322). Daha sonra Me'mûn'dan hac için izin isteyerek hanımı ve küçük yaştaki oğlu Ali ile birlikte Medine'ye giden Muhammed, Me'mûn'un 218'de (833) Bizanslılar'la yaptığı savaşta öldüğünü öğrendi. Yeni halife Mu'tasım-Bilâh'ın daveti üzerine 220 (835) yılının başında Bağdat'a döndü ve aynı yılın zilka-de ayının sonunda (25 Kasım) vefat etti. Kureys mezarlığında dedesi Mûsâ el-Kâzım'ın kabrinin yanına defnedildi. Her iki mezar Kâzımeyn'de günümüzde kadar ziyaret mahalli olarak varlığını sürdürmü-

tür. Şîa imamlarının zehirlenmek suretiyle öldürüldüğü yolundaki iddia çerçevesinde Muhammed el-Cevâd'ın da karısı Ümmü'l-Fazl, Mu'tasım-Billâh veya başka vasıtasıyla zehirlendiği nakledilirse de bu rivayetlerin doğru olmadığı belirtilmektedir (a.g.e., s. 326) Şîi kaynakları Muhammed el-Cevâd'ın akıl, fazilet, âdâb ve kemal itibarıyla çağındaki bütün insanlardan üstün sayıldığını, seyyidlerden ve diğer şahıslardan hiçbirinin onun seviyesine ulaşamadığını belirterek kendisine atfedilen birçok olağan üstü durumdan bahsetmektedir (Küleynî, I, 492-497). Muhammed el-Cevâd'ın günümüze ulaşmış dağınık haldeki rivayetleri Azî-zullah Utâridî tarafından bir araya getirilerek *Müsnedü'l-İmâm el-Cevâd* adıyla yayımlanmıştır (Meşhed 1410).

Muhammed el-Cevâd hakkında yazılan eserlerin bir kısmı şunlardır: Halîl Reşîd, *Muḥammed el-Cevâd* (Necef 1963); Ali Muhammed Ali Dahîl, *el-Îmâm Muḥammed b. 'Alî el-Cevâd* (Bağdat 1979); Bâkır Şerîf el-Kureşî, *Ḥayâtü'l-Îmâm Muḥammed el-Cevâd* (Necef 1980); Muhammed Kâzım Kazvînî, *el-Îmâm el-Cevâd mine'l-mehd ile'l-laḥd* (Beyrut 1987); Süleyman Kâmil, *Muḥammed el-Cevâd* (Beyrut 1988); Muhammed Rızâ el-Hakîmî, *Ḥayâtü üli'n-nühâ el-Îmâmü't-tâsî'* Muhammed el-Cevâd (Beyrut 1412/1992). Ayrıca Abdürrezzâk el-Müsevî'nin *Vefâtü'l-Îmâm el-Cevâd* adlı bir eseri mevcuttur (Haydariyye 1979).

BİBLİYOGRAFYA

Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Maḵâlât ve'l-firaḵ* (nşr. M. Cevâd Meşkurî), Tahran 1963, s. 93-99; Nevbahtî, *Fıraḵu'ş-Şî'a*, s. 73-77; Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfî* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, I, 492-497; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 52; a.m.f., *İşbâtü'l-va-sıyye*, Necef, ts. (el-Mektebetü'l-Murtazaviyye), s. 179-181; Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, Beyrut 1399/1979, s. 316-327; Tabersî, *İ'lâmü'l-verâ'* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1399/1979, s. 329-338; İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü'âli Ebî Tâlib*, Necef 1961, IV, 380; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 175; Meclisî, *Biḥârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, I, 1-109; Abdürrâzık el-Müsevî, *Vefâtü'l-İmâm el-Cevâd*, Necef 1957, tür.yer.; Halil Reşîd, *Muḥammed el-Cevâd*, Necef 1963, tür.yer.; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1977, s. 213-214; Ali Muhammed Ali Dahil, *el-İmâm Muḥammed b. 'Alî el-Cevâd*, Bağdad 1979, tür.yer.; J. N. Hollister, *The Shi'a of India*, New Delhi 1979, s. 84-87; A'yânü'ş-Şî'a, II, 32-36; M. Moman, *An Introduction to Shi'î Islam*, London 1985, s. 42-43; Âdil el-Edîb, *el-E'immetü'l-İsnâ'aşer*, Beyrut 1405/1985, s. 218-225; M. Beyyûmî Mehrân, *el-İlmâne ve Ehlü'l-beyt*, Beyrut 1995, III, 166-184; W. Madelung, "Muḥammed b. Ali er-Ridâ", *EI²* (İng.), VII, 396-397.

MUSTAFA ÖZ

MUHAMMED CEVÂD el-BELÂĞÎ

(محمد جواد البلاغي)

Muhammed Cevâd b. Hasen b. Tâlib
b. Abbâs el-Belâgî en-Necefî er-Rabâî
(1865-1933)

Şii-İmâmî âlimi ve fakihi.

İrak'ın Necef şehrinde çok sayıda âlim yetiştiren Belâgî ailesinin bir ferdi olarak dünyaya geldi. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra 1889'da Kâzımeyn'e gitti. Seyyid Mûsâ el-Cezâîrî el-Kâzımî ile yakınlık kurdu ve kızıyla evlendi. Buradaki ikamet-i esnasında Bağdat'ta bulunan yahudi ve hristiyanlardan İbrânîce, İngilizce ve Ermenice öğrendi. Kitâb-ı Mukaddes'e ile ilgili araştırmalar yaptı, özellikle yahudi ve hristiyan mezhepleri alanında bilgi sahibi oldu. 1312 (1894-95) yılında Necef'e döndü. Âğâ Rızâ Hemedânî, Muhammed Tâhâ en-Necefî, Ahund Molla Muhammed Kâzım el-Horasânî ve Seyyid Muhammed el-Hindî'nin derslerine katılarak şer'î ilimlerde kendini yetiştirdi. Felsefe ve mantık gibi akfî ilimleri Mirza Allâme Bergânî-i Hâîrî ve Mirza Ali Nakî Bergânî-i Hâîrî gibi hocalardan tahsil etti. 1908'de Necef'ten ayrıılıp Sâmer râ'ya yerleşen Belâgî, burada kaldığı on yıl boyunca Mirza Muhammed Takî eş-Şîrâzî'nin derslerine iştirak etti. İlk eserlerini de burada yazmaya başladı. İngilizler'in Sâmer râ'yı işgali üzerine Kâzımeyn'e gide rek orada kaldığı iki yıl içinde hocası Şîrâzî ile birlikte Irak'ın istiklâlî için çalışan ule-mâyâ ve halka destek verdi; İngiliz işgal kuvvetlerine karşı başlatılan 1920 ihtilâl hareketine katıldı. Daha sonra Necef'e dönüp tedris, fetva ve telif faaliyetlerini devam ettirdi. Necef'teki ikamet-i esnasında özellikle yahudiler, hristiyanlar ve materyalistler tarafından İslâm'a yönelttilen eleştirilere reddiyeler yazdı. İngiliz ve Fransız sömürgeciliğiyle mücadelesini sürdürdü. Belâgî'nin 1931 yılında Bağdat'ta Bahâîler'e karşı başlatılan mücadelede etkili bir isim olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Muhammed Cevâd el-Belâgî 10 Aralık 1933 tarihinde Necef'te vefat etti ve Hz. Ali'nin mezarının güneybatısında bulunan üçüncü hücrede defnedildi.

Eserleri. Belâğî kitaplarına adını koymadığı için bazı eserleri müellif ismi olmadan nesredilmiştir (Âgâ Büzürg-i Tah-rânî, *Tabaḳāt*, I, 324). Sayısı otuzu aşan teliflerinin bir kısmı şunlardır: **1. el-Hü-dâ ilâ dîni'l-Mustafâ.** Hristiyan âlimle-